

Két esszé a költészetről

Tűzbevezetés

„Láng az éneklő, heve forr dalában”

(Berzsenyi Dániel)

„A költő tehát valóban tűzrabló.”

(Arthur Rimbaud)

A költő vulkán; a vers formába öntött forró láva. Aki a költészetről ír: vulkanológus. Mivel minden jelenség megismeréséhez egyszerre kell belülről azonosulni vele és egy tágasabb perspektívából szemlélni, a vulkanológus szeme egyszerre legyen tűzszerű és pontos, akár egy optikai műszer. A költészetéről csak az tud írni, akiben ugyanaz izzik, mint a költőben, és aki ugyanakkor a legtökéletesebb megvilágításban, az Egy fényénél szemléli tárgyát.

Persze már a költészet sem természeti jelenség. A költőben felcsapó sóvárgó tűz csak a tudatos és féltudatos formateremtő szellemi-lelki tevékenység révén transzformálódik

verssé. Ehhez a formáláshoz pedig a költő is minden formák formája, az Egy transz-formáló erejéből vesz mintát, merít erőt.

Am ahol hasonlóság van, ott különbségnek is lennie kell. A vers írója és kutatója egyaránt az Egy segítségével szorul; de az alanyi költő inkább az Egy formáló, a költészetet vizsgáló inkább az Egy átvilágító erejének segítségével. Ezért, ha költő választja tárgyául a költészetet, rögtön műfaji választút elé kerül. Írhat róla verset, amelyben transzparenzen átvilágítja önnön tevékenységét, de csakis a költői forma burkában összefogva, a költészet sugallatának alárendelve. Ha viszont elemzést ír a költészetéről, latba kell ugyan vetnie minden rendelkezésére álló jelképiesítő, formáló nyelvi erőt, ám csupán addig a határig, amíg az az elemzés teljességét és pontosságát, magyarán, világosságát szolgálja.

Ha a költő komolyan elemzi a költészetet, saját megformált izzó

vulkanikusságát világítja át. Beszél-
nie kell sorrendben először a lénye
legmélyéről felcsapó tárgyaltalan só-
vargásról, a böhmei sóvargó tűzről;
másodszor a világból származó, de
belsővé tett költői tárgyról, amelybe
ez a tűz belekap, amely ezt a tüzet fel-
izzítja és amelyet ez a tűz eléget; har-
madszor az egyénivé sajátított közös
nyelvről, pontosabban az érték- és
nyelvközösséghez fűződő viszonyár-
ról, amely a külső eredetű tárgynak
a belső keletkezésű tűzben történő
égését beszéddé, méghozzá különle-
ges beszéddé: verssé transzformálja.

De mindenekelőtt fel kell tennie a
kérdést: kikhez is beszél? Kézenfek-
vő, hogy azokhoz, akiket megérint
a költészet. Legelőször nyilván saját
magához, másodszor a többi költő-
höz, majd a „hivatásos” és „amatőr”
versolvasókhoz.

Mindez, ami itt szóba kerül, tehát
csak a versírókra és -olvasókra tar-
tozna: meghatározott hivatású, fog-
lalkozási körű, illetve szenvedélyű
emberekre? Tehát tudományos szak-
problémáról, illetve speciális érzé-
kenységű és érdeklődésű embercso-
portra – a versrajongók szektájára –
tartozó problémáról volna szó? Így
lenne, ha a költőben égő sóvár tűz
nem égne ott minden egyes ember-
ben: abban is, aki soha nem olvasott,
hallott egyetlen sornyi verset sem. Ez
a sóvargás hajt minden embert ke-

resztül az életen; ez sarkallja folyton
hétköznapi vagy rendkívüli, morális
vagy bűnös tevékenységre avagy épp
ez bénítja aktivitását. Az élet e vul-
káni tüze önmagában az önemésztő
szorongás; formátlanul kilökve-ki-
vetítve érték-, közösség-, forma- és
életellenes, mindent felperzselő
destruktív-pusztító energia. Valami-
lyen külső tárgyra pozitíven irányul-
va, annak megmunkálásába befogva
viszont egyéniség-, társadalom-, tör-
ténelem-, civilizáció-, kultúraalkotó
és -alakító erő. Ha pedig ez a sóvár
tűz vele egyenlő szintű tárgyba kap:
ha megkapja vele egylényegű kül-
ső tárgyát, a par excellence erotikus
tárgyat, személyes-lírai energiafor-
rássá alakul. És ha ez a lírai potenciál
áttöri az őt körülvevő személytelen,
nem-erotizált, társadalmi vákuumot
s konkrét személyes-közösségi kon-
textusba – traduált és/vagy szinkron
érték- és nyelvközösségbe – kapcsol-
ódik, a létezés teljes körére sugárzó
és azt megvilágító, nem csupán kul-
túra-továbbépítő, hanem az egész
szellemi hagyományt igenelve átér-
tékelő, újjáformáló költői, gondol-
kodói, tudományos vagy művészi
élet-művé aktualizálódik.

A teljes létezésre kisugárzó és azt
bevilágító gondolkodás, tudomá-
nyos vagy művészi alkotás a gondo-
lat, a szám, a hang, a kép, a mozgás
dimenziójába transzponált költé-
szet, mivel a belső sóvargás és a lí-
rai tárgy egyesülésekor felszabaduló

lírai energia táplálja. Az originális – az egyetemes személyes forrásból fakadó – verbális, transzponálatlan költészet sem marad meg a közvetlen, örömet és szenvedést megéneklő individuális líra szintjén, hanem konkrét érték- és nyelvközösségbe vagy azok találkozási pontjaiba kapcsolódva világkép-átformáló, hagyományátértékelő szellemi erővé válik. Az ilyen eredeti értelemben vett költészetnek az ember szellemi életén belül elfoglalt stratégiai jelentőségét éppen az adja, hogy míg a gondolkodói, tudományos és művészi alkotásban az eredeti lírai tárgy, melynek elégetése legbelül táplálja ezeket az alkotói tevékenységeket, a szellem fényénél rendszerint eltűnik, „megszüntetve őrződik meg”, addig az eredeti értelemben vett – azaz az egyetemes személyes forrásból fakadó – alanyi költészet a szemünk látára égeti el tárgyát.

A költészetben az élet vak tüze a teljes létezését átvilágító fénné változik. Ez a transzformáció az Egy, a szellem, a konkrét személyes érték- és nyelvközösség segítségével megy végbe; ugyanakkor éppen ez a költői transzformáció teremti mindig újra a személyes érték- és nyelvközösséget, táplálja a szellem fényforrását.

A költészetéről szóló beszéd tehát nemcsak a versírók és -olvasók „halmazához” szól, hanem minden

emberhez, aki felfedezve magában a sóvárgást, rádöbbenve a benne égő tűzre, keresi az azt egyedül értelmesen csillapító, azaz értelmes életre és tevékenységre sarkalló erőt. Ezen belül a szellemi élet minden képviselőjéhez, aki tudja vagy sejtja, hogy a legspekulatívabb, legegzaktabb vagy legtárgyasítottabb gondolkodói, tudományos vagy művészi tevékenység is személyes-lírai energiaforrásból táplálkozik, azaz transzponált költészet.

A – lénye legmélyéről felcsapó sóvárgó tüzet fogó – tárgyát egyetemes személyes forrásából originálisan sajátjává formáló és a konkrét érték- és nyelvközösségi hagyományba kapcsoló költészet biblikus eredetéről és az egész szellemi létezését – tágabban: az egész létezését – megalapozó erejéről legegyértelműbben William Blake beszélt, Ezékiel próféta szájába adva a szót a *Menny és Pokol Házasságában*: „Mi Izraelben azt tanítottuk, hogy a *Költői Génusz* (ahogyan most nevezitek) az *alapelv*, minden egyéb csupán származékos. [...] Ezért jövedöltük, hogy minden más Isten végül a mi Istenünktől eredőnek fog bizonyulni és a *Költői Génusz*nak fog adózni”.

Mózes látta, hogy a „csipkebokor ég, de meg nem emésztetik”. Az igazi vers szikra ebből a tűzből és – Blake gondolatát kiegészítve – Hérakleitosz „örökké élő tűz”-éből, „amely fellobban mértékre” és azzal eglyenyegű arkhéjából, a beszédet, arányt,

okot egyaránt jelentő logoszból. Ez a fénné tisztult tűz gyullad fel az igazi vers születésekor szerzőjében és befogadásakor olvasójában vagy hallgatójában.

Látens manifesztum

„Most Ezékiel vette át a szót: – Kelet bölcsessége tárta fel először az emberi megismerés alapelveit; egyik nemzet egyik elvet tartotta eredendőnek, a másik más elvet. Mi, Izraelben azt tanítottuk, hogy a Költői Génusz (ahogyan most nevezitek) az alapelv, minden egyéb csupán származékos. Ezért vetettük meg más országok Papjait és Filozófusait, ezért jövendöltük, hogy minden más Isten végül a mi Istenünktől eredőnek fog bizonyulni és a Költői Génusznak fog adózni.”

(William Blake:

Menny és Pokol házassága)

Minden jelenség az egy valóság valamely tört része. A tört nevezője azt mutatja meg, hogy a részekre szakadt valóság mely szektorában tartjuk nyilván **valóan**, azaz hol tekintjük természetesen valóságos létezőnek. Én például – a magam részéről – a *Menny és Pokol házasságát* ezúttal nem a vallás vagy a szerelem, hanem a költészet szférájában: szempontom nevezője a költő. Magas szám-értékű nevező; ebben a korban talán a legmagasabb. Ám a nevező a törtvonal alatt van. Azaz a *puszta költői szempont* – éppen önmagában

hatalmas érték-energia-rezervoárja miatt – az egész szempont, az egész tört értékét rendkívül *alacsonyra súlylyeszt*i. A legkisebb értékű számláló is valamicskével magasabbra emeli szemhatárunkat ennél a mély-pontnál... A *számláló* azt jelzi, hogy nem egyszerűen a lét valamely osztályának, kategóriájának puszta felcserélhető alkatrészei vagyunk, hanem sajátos minőséget jelentő mennyiséggel telített *alkotórészei*. Nevezőnkre vonatkoztatva szempontunk lehet – jelenlegi maximális súlyszintjük szerint latolva a szavakat – a magyar, a modern, a zsidó, a katolikus, a szocialista, a filozófus stb. költőé.

Ezzel a pontosítással sem többet, sem kevesebbet nem tettünk, mint hogy jeleztük, hol húzódik szempontunk legfőbb törésvonala. A kérdés az: esetleges vagy kitüntetett-e ez a szempont; egyszerűen ez adódott-e, mint ahogy máskor, másoknak egy másik adódik – avagy ellenkezőleg: kapóra jött és éppen nekünk. Szemünket Blake Poklára függesztjük és azt olvassuk minden kapujának feliratán, hogy „*a Költői Génusz (ahogyan most nevezitek) az alapelv, minden egyéb csupán származékos*”. Amit pedig látunk, az a valóság. Legalábbis elsőre valóságnak kell tekintenünk, ha egyszer *látjuk*. Ez a **jóhiszem** egyébként éppen a legkíméletlenebb kritika előfeltétele is: annál tüzet-

sebben kételkedhetünk valaminek az érvényes létében, minél valószínűsőbbnek fogadjuk el kísérletképpen, mennél inkább *felfogjuk*. A Blake-féle Pokol és a kapuira rótt felirat valóságának és igazságának legalkalmasabb próbaköve: hipotetikus valóságként és igazságként való alkalmazásuk egy valóságra és igazságra törő gondolatmenetben. Annak feltételezése, hogy **valóban** igazságra törünk, megint csak jóhiszem kérdése. A jóhiszem krisztusi kérdése mai nyelven fogalmazva pedig az: *egyenlő hitfeltételeket tudok-e nyújtani a hozzám beszélőnek és önmagamnak?*

Próbáljuk meg. Ha tehát „a Költői Génusz (ahogyan most nevezitek)” valóban „alapelv”, arkhé, szempontunkból rá kéne látnunk „minden más származékára”. Tapasztalatunk azonban éppen az, hogy *önmagában* a „költő nevezet” legfeljebb saját és más szempontok *szakadéka*inak megnyitására képesít, átvilágításukra azonban már nem. Sőt! Mennél vérbelibb a költő, annál mélyebb szakadékokban – hogy benne. Ahogyan Ady írja egy ilyen ktonikus pillanatában: „*Ám néha mégis szóljon az ének / Bús ég-vívásnak, átok-zenének, / Csalogatónak. Hadd jöjjön más is. / Lalla, lalla. / Rokkanjon más is, pusztuljon más is.*” Az önmaga bugyraiba lemerészkedő *puszta* költői szempont kisugárzása is *pusztító* erejű – arkhé,

alapelv ezért nem lehet: semmi sem származik belőle a *pusztulás*on kívül. Ha tehát Blake Költői Génuszát ezzel a *puszta*, démonikus költői szemponttal azonosítjuk, esetlegesen kell minősítenünk: ha igazság, nem igazán és igazul hatóképes valóság; ha olyan valóság, amilyennek tapasztaljuk, *hazugság*. Az an sich költészet szirének és szirénák dala – szempontja ugyanolyan önkéntelenül önkényes, mint azoké. A vertikálisan is meghatározott – magyar, modern, zsidó, katolikus, szocialista vagy filozóf – költői szempontból viszont fölülről és degradáló érdeknélkül pillantható meg minden más *magasság* is. Megpillantható – ám csak akkor pillantjuk meg, ha illúziótlanul tudomásul vesszük, hogy *a legfőbb törés éppen bennünk, saját költői vágy-világunk és magyar, modern, zsidó, katolikus, szocialista vagy filozófiai forma-adó akaratumk között húzódik* – ismét Ady szavaival: „*Havas csúcsával nézi a Napot / Daloknak szent hegye: a lelkem, / Gonosz tárnáktól általverten.*” Sebesültek vagyunk, semmi esetre sem szó szerint *egészségesek* – de lehetünk megközelítően *arányosak*. A *puszta* és a tudatos költői szempont különbsége azonos az aránytalan és az arányos ember Surányi László megfogalmazta különbségével: „*Az aránytalan ember: az állandóan beomló szakadék. Az arányos ember: hegy és völgy, magasság és mélység.*” Csak az a költészet arányos,

amelynek démoni nevezőjéből emelkedik ki, de amelynek kiemelkedik égimeszelő számlálója.

Névadó vágy és számadó akarat szerelmi harca és tragikus egysége a Költői Génusz. Mivel a valóság minden jelensége a szerelem, harc és tragikum tengelyeihez viszonyítva rendeződik, szempontunk törésvonala minden más szempont szakadékainak, kutató-árkainak, törésvonalának eredője. Szempontunk ezért nem esetleges, hanem középponti helyzetű, mint az Élet fája az Édenkert közepén: semmilyen más szempontból nem látható. Ez a fa – Donne szavaival – „Ádám és Jézus fája”, mert „Éden és Golgota egy helyen állt.” Minden más szempont ennek a fának, Menny és Pokol házasságának gyümölcse – ha még az ágain függ, élő, ha már lehullott, rothadó gyümölcse. Blake pró-

féciai, feliratai és Pokla mégis igazság, költészet és valóság. Az a költői szempont pedig, amelyből – Szabó Lajos szavaival – *ellentmondóan igaz realitásnak* láthatom a valóság egyes tört jelenségeit és szempontjait, annál kevésbé tört szempont maga is, vagyis maga is annál kevésbé pusztán egyik rész-jelensége az egy-valóság-nak, balszeme mennél mélyebb pokolból, jobbszeme mennél magasabb mennyből néz. Goethétől tudjuk, hogy *az ember szeme Napszerű: mennél inkább Pokol és Menny, vágy és akarat feszültségével nézem a Menny és Pokol házasságát, házasság helyett annál inkább szeretkezésüket látom.* Blake az eksztatikus négyes látásban a Mindenséget emberi alakban fogja fel. *Ez a teoretikus-dialogikus-erotikus perszonalifikáció: a szemlélet, megszólítás és érintkezés megszemélyesítésére törés: a gnosztikus költészet látens manifestuma.*

© Döbrentey Dániel, Ferrara

AJÁNDÉKOZZON ÉLET ÉS IRODALMAT!

Lepje meg családtagjait, barátait, üzletfeleit

Élet és Irodalom-előfizetéssel!

Rendelje meg igényes grafikai kivitelű ajándék-
utalványunkat, s adja át annak, akit tartalmas

és maradandó ajándékkal kíván megtisztelni.

Hónapokon át mindig Önre emlékezteti majd őt
a hetenként érkező *Élet és Irodalom*.

Az ajándékutalvány
megrendelhető,
illetve megvásárolható
a szerkesztőségben:

1089 Budapest,

Magyarok

Nagyasszonya tér 10.,

tel.: 210-5149,

210-5159,

fax: 303-9241,

e-mail:

lapterjesztes@es.hu,

es@es.hu

Az előfizetés díja: negyedévre

8100 Ft, fél évre **14 100 Ft**,

egy évre pedig **25 200 Ft**

ÉLET ÉS IRODALOM
IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

